

Yeniden başlatma tuşuna basmak: Türkiye’de işkenceye karşı sıfır tolerans politikasına dair 10 ölçüt

Hiçbir şey ceza yargılaması sistemi ve işkencenin önlenmesi ile ilgili problemleri COVID-19’un ortaya çıkardığı netlikte çıkaramazdı. COVID-19 işkencenin ortadan kaldırılmasına ilişkin politikaların ve uygulamaların tüm eksikliklerini; aynı zamanda insan hakları savunucularının on yıllardır tekrar tekrar uyardığı ceza yargılaması alanına yeterince bütçe ayrılmamış ve ihmal edilmiş olma durumunu da açığa çıkarmıştır. Pandemi yeni bir başlangıç yapmak ve hakları öncelikli kılmak, krizin üstesinden geldiğinde gerçek değişimi sağlamak için bir olanak da olabilir.

Türkiye’deki işkence ve kötü muameleyle ilişkin düzgün işleyen kurumsal ve hukuki güvencelerin tesis edilmesi için hukuki ve kurumsal çerçeve ve yanı zamanda uygulamaya ilişkin ciddi ilerlemelere ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak, Türkiye’nin Güneydoğusunda güvenlik operasyonları tekrar daha yoğun bir şekilde başladıktan ve 2016’daki darbe girişiminin ardından uygulanan sokağa çıkma yasakları, olağanüstü hal gibi çok sayıda geriletici önlem uygulanmıştır: bazı kanunlar ve kararname kabul edilmiştir ki bunlar cezasızlıkla mücadele ve temel insan haklarının güvence altına alınması bakımından ciddi gerileme olarak değerlendirilmektedir. Darbe girişiminin ardından cezaevinde bulunan kişi sayısında çok büyük bir artış yaşanmıştır. Tüm bunların ötesinde yargısal koruma ve adil yargılanma hakkı ciddi riskler altına girmiştir. Son birkaç yıllık sürede Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi İşkenceyi Önleme Komitesi, BM İşkence Özel Raportörü ve [Sonuç Gözlemlerinde](#) BM İşkence Karşıtı Komite gibi uluslararası insan hakları organları Türkiye’nin uluslararası insan hakları yükümlülüklerini yerine getirmedeki eksikliklerine dair kaygılarını açıklamış ve ülkeye çok sayıda tavsiyede bulunmuştur.

Dini, etnik ve cinsel kimlik bakımından azınlık olan kesimlerle ilgili süregiden problemler nedeniyle Türkiye’deki insan hakları ile ilgili meseleler tarihsel olarak şüphesiz oldukça karmaşık bir bağlamdadır; ayrıca son 60 yılda yaşanan çeşitli askeri darbeler bulunmaktadır. Dahası, on yıllardır ağırlıklı olarak Doğu’daki illerde Kürt militanlara karşı yürütülen, çok sayıda yargısız infaz, işkence ve kötü muamele ve yüksek sayıda sivil kaybin kaydedildiği askeri operasyonlar söz konusudur.

İşkencenin tekrardan gündeme alınması için yeniden başlatma tuşuna basma, işkence ile mücadelenin yenilenmesi yaşamsal öneme sahiptir ve bu durum, aşağıdaki Türkiye’de işkenceye sıfır tolerans politikası için 10 ölçütü takip edilerek, ülkede hukukun üstünlüğüne ilişkin daha geniş bir reform yapılmasında köşe taşı olacaktır.

- 1. Cezasızlıkla mücadele her türlü işkence karşıtı stratejinin turnusol testidir: işkence ile mücadeleye, mensubiyetleri ne olursa olsun mağdurların durumunu kabul etmeye ve işkence, diğer zalimane, insanlık dışı veya küçük düşürücü muameleyi teşvik edici unsurların ortadan kaldırılmasına yönelik yeniden taahhütte bulunmak.**

26 Haziran İşkenceye Karşı Mücadele ve İşkence Görenlerle Dayanışma Günü dünyanın her yerindeki işkence mağdurlarını anmaktadır. İşkence mağdurlarının-her kim olurlarsa olsunlar-tanınması, korunması ve rehabilitasyonu her türlü işkence karşıtı stratejinin özünde yer almaktadır. Hiçbir koşulun işkenceyi haklı göstermeyeceği ve hiç kimsenin yasadan üstün olmadığı temel düşüncesinde uzlaşılması tutarlı bir şekilde bunların teyit edilmesi, uygulanması ve insanları-kim olurlarsa olsunlar-haklarını kullanamayacak şekilde kişiliksizleştirme söyleminden sakınmayı gerektirmektedir.

Esasen, işkence karşıtı taahhüdün kanunları uygulayanların ve yargı otoritelerinin gerçekliğine dönüşmesi gerekmektedir. Deneyimimiz tekrar tekrar şunu göstermiştir ki, işkencenin varlığını sürdürmesindeki esas teşvik edici unsur cezasızlık olmuştur. Bu bağlamda, cezasızlık ortamını destekleyen tüm kanunların, politikaların ve uygulamaların tamamen yeniden incelenmesi çağrısında bulunuyoruz. Böyle bir inceleme cezasızlık ve güvence maddeleri içeren bilhassa 23 Haziran 2016’da kabul edilen 6722 sayılı Kanun,

olağanüstü hal döneminde kabul edilen 667 ve 668 sayılı KHK'ların kaldırılmasını gerektirmektedir. Böylesi maddeler sorumluluğu aşırı derecede sınırlandırmakta ve etkili kanun, telafi yollarına erişimi engellemektedir. 667 sayılı KHK açık bir şekilde "Bu Kanun Hükmünde Kararname kapsamında karar alan ve görevleri yerine getiren kişilerin bu görevleri nedeniyle hukuki, idari, mali ve cezai sorumluluğu doğmaz" demektedir. Böylesi Kanunları uygulayan görevlilerin fiillerine yönelik böylesi bir müsamaha doğrudan ihlal, işkence, zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı vakalara yol açmaktadır. Bu durum Türkiye'nin uluslararası hukuki yükümlülüğü ile uyumlu değildir. Kanun hükmünde kararnameler olağanüstü durum bittiğinde kaldırılmalıdır.

2. BM İşkenceye Karşı Sözleşme ve İstanbul Protokolü uyarınca işkence vakalarına ilişkin bağımsız, tüm yönlerini ele alan ve hızlı bir soruşturma ve belgeleme gerçekleştirilmesini güvence almak

İşkence suçlarının soruşturulması özel bir dikkat gerektirmektedir. İşkencenin soruşturulmasına ilişkin en iyi örnekleri teşkil eden uygulamalar uyarınca bu alanda uzmanlaşmış bir soruşturma organının kurulmasının değerlendirilmesini önermekteyiz. Bu organda işkence iddialarının ilk çıktığı yerdeki polis memurları tarafından soruşturulan durumlar olmamalıdır. Güvenilir bir soruşturma sürecinin geliştirilmesinde işkencenin bağımsız tıbbi dokümantasyonunda ve yargı süreçlerindeki kanıtların sağlam olmasında sunduğu imkanlar nedeniyle Birleşmiş Milletler İstanbul Protokolü'nün tam olarak dahil edilmesinden büyük yarar sağlanacaktır. Devlet mağdurların işkence iddialarının İstanbul Protokolü uyarınca uzmanlaşmış bağımsız sivil toplum örgütleri tarafından bağımsız bir şekilde belgelenmesini güvence altına almalıdır. İstanbul Protokolü hekimler, kolluk görevlileri ve avukatların eğitim müfredatlarının parçası olmalıdır.

3. Güçlendirilmiş usul güvenceleri ile işkencenin etkili bir şekilde soruşturulmasını sağlamak ve hakların koruyucusu olan bağımsız yargıyı yeniden tesis etmek

Etkili bir koruma çerçevesinin yeniden tesis edilmesi, hakları koruyacak yargıya odaklanmayı gerektirmektedir. Siyasetin yargı üzerindeki etkisi ve muhaliflere, insan hakları savunucularına yönelik yargı baskısı son bulmalıdır. Bu alanda ilerlemek için, 2019'da duyurulan Yeni Yargı Stratejisinin açık, şeffaf, hesap verebilir ve sivil toplumun katılımını sağlayacak şekilde yapılmasını sağlamak son derece önemlidir ki yargı sistemindeki temel reformların evrensel ve Avrupa Konseyi standartlarına uygun bir şekilde gerçekleştirilmesi ancak böyle sağlanabilir. Yargı bağımsızlığına yönelik anayasal güvenceler ve adil yargılanma hakkına ilişkin usul güvencelerine ilişkin olağanüstü hal döneminde yaşanan değişiklikler düzeltilmeli, bu sürece Avrupa Konseyi organları tarafından sunulan kılavuz uyarınca ceza mevzuatının incelenmesi de eşlik etmelidir. Son birkaç yılda yargı kadrolarında aynı zamanda soruşturma makamlarında ve kolluk görevlilerinde büyük oranda değişiklik olmuştur. Bu durum yalnızca yargı bağımsızlığına riayet edilmesi ile ilgili durumun sorgulanmasına yol açmıştır; ayrıca böyle bir durum hakların korunması kültürünün oluşturulması için yargı, soruşturma makamları, kolluk görevlilerine yönelik işkence karşıtı eğitime de yeniden odaklanmayı gerektirmektedir.

4. Mağdurların, ailelerinin ve tanıkların her türlü baskıdan korunması ve işkence karşıtı aktörlerin işkence karşıtı hakkı savunması için alan oluşturmak

Araştırmalarımız kendilerine ve ailelerine yönelik misilleme niteliğinde filler olabileceği korkusu veya baskı görme kaygısıyla çoğu işkence mağdurun yetkililere karşı şikayette bulunmaktan geri durduğunu göstermektedir. Ne yazık ki, soruşturma ve yargı makamları işkence iddiaları ülkenin kendi polis ve kolluğuna yönelik olduğunda bu konuyu soruşturmadaki istekliliklerine dair büyük bir güven sorunu mevcut. Bu durum böylesi şikayetlere ilişkin savcılık ve mahkemenin ciddi bir şekilde sürecin devamını takip etmesindeki eksiklikle de eşleşmektedir. Bahse konu zorlukları aşmak için ihtiyaç duyulanlar, açık bir taahhüt; aynı zamanda her türlü baskıya ilişkin koruma sağlayan yasa ve de rehberler; ayrıca böyle bir durum ortaya çıktığında hızlıca soruşturulması ve yaptırım uygulanması. İşkenceye karşı mücadeledeki en iyi uygulamalar herhangi bir baskı veya yeniden mağdur edilmenin önüne geçmek için mağdurların haklarının soruşturma ve kovuşturma süreçlerine dahil edilmesini de sunmaktadır. Son olarak, işkence görmeme hakkına tam olarak riayet edilmeden ve insan hakları savunucularına yönelik yargı baskısına dair güvenceler sunulmadan mağdurlara etkili bir koruma sağlanamaz.

5. COVID-19'dan ders çıkarmak: hapishanelerdeki kalabalığın BM Mandela Kuralları uyarınca kalıcı ve insani koşullar temelinde önlenmesi

COVID 19 deneyimi kalabalık olan gözetim yerlerinin ve hapishanelerin-hem içerisi hem de dışarısi bakımından halk sağlığının özüne ilişkin teşkil ettiği tehlikeleri ortaya koydu ve mahpusların haklarının kısıtlandığı durumlarda ortaya çıkan güvenlik ve şiddet risklerini de gösterdi. Hapishanede bulunanlar ve gardiyanların korunması karşımızda önemli bir sorumluluk olarak durmakta ve sağlık bakım hizmetlerine erişimi gerektirmektedir. 5275 Sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkındaki Kanunda değişiklikler yapan 7242 Sayılı Kanunun kabul edilmesinin ardından, hapishanede bulunan kişilerin sayısının devam eden bir şekilde azaltılmasının sağlanması önemli olacaktır. Tutuklanmaya alternatif yöntemlerin kullanılması ve mahpusların erken şartlı tahliyesine ilişkin net bir politika rehberinin hazırlanması, özellikle ifade özgürlüğünü kullananlara yönelik şiddet içermeyen suçlarla ilgili istenilen cezaların büyük oranda azaltılması önemlidir. Diğer başka yerlerde olduğu gibi Türkiye'de COVID-19 sonrasında hapishanede bulunan kişilerin sayısının azaltılması gerekmektedir, kişilerin özgürlüğünden mahrum bırakılmasının son seçenek olarak kullanılmalı ve şartlı tahliye, kefalet, para cezası gibi tutuklamaya alternatif yöntemlerin kullanılmalıdır.

6. Uzun gözaltı süreleri ve resmi gözaltı kaydının geciktirilmesinden uzak durmak ve avukata derhal erişim sağlamak.

Olağanüstü hal döneminde uzun gözaltı sürelerine ilişkin kabul edilen kanunun iptal edilmesi ve kişilerin resmi gözaltı kaydının geciktirilmesi pratiğini bırakmak. İşkence ve kötü muamele bakımından en kırılgan saatler ilk birkaç saat ve gündür; bu ihlale karşı avukat desteğine erişmek temel öneme sahiptir. İlk polis gözaltı süresi kısaltılmalı ve ihlal riskini azaltmak için mahkeme kararı olmadan uzatılmamalıdır. Gözaltı anında resmi kaydın yapılmaması yasanın ihlalidir ve ilgili hükümler uyarınca cezalandırılmalıdır. Hakimler gözaltı sürecini yakından izlemeli ve usule ilişkin ihlallerde yaptırım uygulamalıdır. Bu bakımdan, Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, AİHM ve diğer insan hakları organlarının kararlarına her kademe riayet edilmesini sağlamak önemlidir.

7. Sağlık bakım ve doktora erişim hakkını güvence altına almak ve işkence, kötü muamele mağdurlarına yönelik mağdur odaklı yaklaşıma dayalı olarak bütüncül bir rehabilitasyon hizmeti sunmak.

Sağlık ve rehabilitasyon hakkı herhangi bir devletin her türlü güvenilir işkence karşıtı stratejinin temel bileşenleridir. Mahpusların seçtikleri doktora erişimi güvence altına alınmalıdır ve devlet her koşul altında sağlık bakım destek ve profesyonel tıbbi hizmetleri sunmalıdır. İşkence ve kötü muamele mağdurlarının doktora erişmesi engellenmemelidir. Ek olarak, devlet işkence mağdurlarına yönelik sunulan ve erişilebilir, karşılanabilir ve yeterli nitelikteki rehabilitasyon hizmetlerinin profesyonel ve bağımsız olmasını güvence altına almalıdır. Devlet ya bağımsız hizmetleri doğrudan sunmalıdır ya da BM İşkenceye Karşı Sözleşme'nin 14. Maddesinin 3. Genel Yorumunda belirtildiği üzere sunulan tıbbi ve psikolojik hizmetlere kaynak ayırmalıdır. Bu bağlamda, mağdurların rehabilitasyon hizmeti sunanlar arasında tercih yapabiliyor olması önemlidir.

8. İtirafa dayalı soruşturma pratiğini gözden geçirmek ve işkence, zalimane, insanlık dışı veya küçük düşürücü yöntemlerle elde edilen hiçbir bilginin yasal prosedürlere olumsuz etki etmeyeceğini güvence altına alan bir yargı reformu gerçekleştirmek

Suç soruşturmasında itiraf elde etme pratiği işkence ve kötü muamele uygulamasının ortaya çıkmasına katkı sunmaktadır. Bu yöndeki sorgulama teknikleri çok büyük oranda tehdit ve korkuya dayanmaktadır. Yeni protokol ve güç kullanmaya dayalı olmayan soruşturma teknikleri itirafa dayalı sistemlerden uzaklaşmak için önemli kılavuzluk işlevi görmektedir. Bazı durumlarda, itirafların yasal yargılamada kullanılan tehdit, baskı ve işkencenin eşlik ettiği üçüncü kişiler tarafından yapıldığını görmekteyiz. Mevcut soruşturma pratikleri ışığında, itirafa dayalı durumun azaltılması için yargı reformu ve dahil etmeme kuralına riayet (yani işkence altında elde edilen kanıtların yargılamalarda kullanılmayacağına) tamamen sağlanması en önemli konu durumundadır.

9. Şeffaflık gizlilikten üstündür: Kişilerin özgürlüğünden mahrum bırakıldıklarında tutuldukları yerlerin sivil toplumun katılımıyla uygulanabilir ve sistematik bir şekilde izlenmesini sağlamak, sivil toplumun faaliyetlerini baskı ve eziyet görmediği bir şekilde yürüttüğü bir alanı garanti etmek

İşkence, zalimane insanlık dışı veya küçük düşürücü muameleyi önlemeye dair net bir gündemde tutuklama ve gözetim yerlerinin etkili bir şekilde izlenmesi, ziyaret edilmesine izin verilmelidir. Uluslararası düzeydeki en iyi uygulamalar uyarınca, kişilerin özgürlüğünden mahrum bırakıldıkları yerlerin-görüşülen kişilerle toplantının mahrem ve özel bir biçimde yapılmasına riayet ederek-sivil toplum tarafından düzenli olarak izlenmesini önermekteyiz. BM İşkenceye Karşı Sözleşme Seçmeli Protokolünün gerektirdiği üzere sivil toplum ile istişare edilerek ve onların katılımı sağlanarak tamamen bağımsız bir Ulusal Önleme Mekanizmasının kurulması kilit bir önceliktir. Mekanizmanın oluşumu ve bağımsızlığı BM Paris Prensiplerine uygun olmalı ve özgürlüğünden mahrum bırakılan kişilerin tutulduğu yerlere herhangi bir kısıtlama olmaksızın erişim tam yetkisi olmalıdır.

10. Demokratik bir toplumun gerekliliği olan çoğulculuk, farklılık prensiplerinin geliştirmek, kırılğan olan kişi ve grupları işkenceye karşı korumak, ulusal, dini ve cinsel azınlık grupları ve mülteciler gibi kırılğan gruplara yönelik nefret söyleminden uzak durmak

İşkenceye karşı mücadele hukukun üstünlüğü ve demokrasi prensiplerine dayalı bir toplum ile yakından bağlantılıdır ve bu da 'ben' ve 'onlar' paradigmasına dayanır. Maalesef, kırılğan gruplara yönelik diskurlar ve nefret söylemleri şiddet, ihlal ve işkence mümkün olduğu bir atmosfer oluşturmaktadır.

- Dünya İşkence Karşıtı Örgütü, OMCT
- İnsan Hakları Derneği, İHD
- Sosyal Hizmet Rehabilitasyon ve Adaptasyon Merkezi, SOHRAM
- Toplum Ve Hukuk Araştırmaları Vakfı, TOHAV
- Türkiye İnsan Hakları Vakfı, TİHV